

ПУБЛІКАЦІЇ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

О. О. Боряк

З РУКОПИСНИХ ФОНДІВ ІМФЕ: МАТЕРІАЛИ ДО "ЖІНОЧИХ СТУДІЙ" У ПОЛЬОВИХ ЗАПИСАХ ЛЮДМИЛИ ШЕВЧЕНКО

Людмила Прокопівна Шевченко народилася 9 листопада (26 жовтня ст. ст.) 1895 р. у с. Кирилівці (тепер - Шевченкове) у родині племінника Т. Г. Шевченка Прокопа по лінії його старшого брата Микити. Початок її життєвого шляху був типовим для дітей з родин селян-бідняків: з восьми років дівчинка бавила чужих дітей або виходила в поле на буряки. Вона згадувала, що почала відвідувати сільську школу, але в 1906 р. її батьки погоріли, і семеро дітей пішли по наймах. Дев'ятирічна Людмила опинилася в поміщиці в с. Криничне Харківської губернії, де "за шматок хліба" прослужила покоївкою три довгих роки. Її долю змінила смерть батька. Брат Харитон, який на той час вчився у М. В. Лисенка, звернувся за його порадою до Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. Активну участь в улаштуванні долі 15-річної Людмили взяв М. С. Грушевський. Наступні роки вони листувалися, і кожен лист вона підписувала словами: "Остаюсь за все дуже вдячна". Так 1910 р. Людмила опинилася в м. Перемишлі (Австрія), де була зарахована до жіночої середньої школи-лицею. Після її закінчення (1917 р.) вона вступила до учительської польської семінарії, щоби здобути право на вчителювання. У травні 1918 р. спочатку повернулася в батьківське село Шевченкове, згодом переїхала до Лисянки, Журжинців, що на Черкащині, - викладати в початковій, а згодом - у семилітній і середній школах.

У вересні 1922 р. Л. Шевченко переїхала до Києва, де вступила на етнографічний факультет Археологічного інституту. Це був час створення цілої низки етнографічних та краєзнавчих академічних установ. Серед них були, зокрема, й Культурно-історична комісія (1924) та Кабінет примітивної культури кафедри історії України ВУАН (1925). 20-ті роки стали часом напруженої збирацької роботи в регіоні Києво-Волинського й Чернігівського Полісся. За свідченням самої Л. Шевченко, "матеріал з польових дослідів" був зібраний нею в 26 щоденниках, а також систематизований за окремими галузями побуту й фольклору. Але з початком 30-х вступили в силу інші закони буття. У 1937 р. Людмила Прокопівна перейшла працювати до Музею народного мистецтва (згодом - Музею українського мистецтва), де очолила відділ народного мистецтва.

А невдовзі - війна... Вже 22 липня розпочалась евакуація фондів трьох київських музеїв - Українського, Західного і Російського мистецтва: 24-х великих скринь з картинами, одягом і "кольоровим металом". Серед тих, кому доручили супроводжувати ешелон з культурними цінностями в глиб країни, була й Л. Шевченко. Під Дніпропетровськом, на станції Чаплино, потяг потрапив під наліт гітлерівської авіації. Поранену Людмилу Прокопівну разом із сином було відправлено до м. Червоноармійська. Отримавши у військовому госпіталі необхідну медичну допомогу, вона повернулася до ешелону, де взяла участь в упорядкуванні, наскільки це було можливо, цінного вантажу. У понівеченому вагоні, разом з музейним майном, вона вирушила до ст. Дебальцево. Там вдалося організувати перевантаження до вцілілого вагону і відправлення далі за маршрутом, до м. Пензи, де вона особисто передала його на зберігання до картинної галереї. Тоді ж, у серпні 1941 р., разом із сином вирушила до Алма-Ати.

З евакуації Л. Шевченко змогла повернутися до Києва лише 1944 р., після його визволення. Місцем роботи став Музей українського мистецтва. Тоді ж вона звернулася до відділу етнографії Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР із проханням затвердити тему її кандидатської дисертації. Очевидно, саме спрямованість на етнографічні дослідження підштовхнула до зміни місця роботи - у квітні 1945 р. вона перейшла працювати до відділу етнографії Історичного музею, де незабаром посіла посаду головної хранительки фондів. А в квітні 1947 р. подала заяву з проханням призначити її на посаду молодшого наукового співробітника до вподобаного академічного Інституту. Протягом двох років на основі власноруч зібраного обширного етнографічного та фольклорного матеріалу, а також фотодокументів Л. Шевченко підготувала монографію "Культура і побут колгоспу "Здобуток Жовтня". Одночасно вона опрацьовувала тему "Основні форми обробки матеріалів для селянського одягу" (крім села Червона Слобода Київської області, що вивчалася нею, як сказали б у 20-х рр., "монографічно", вона здійснила експедиційні відрядження для збирання польового матеріалу в села Поділля, Полісся та Київщини). Окремою темою "планового" дослідження було "Радянське сімейне життя". Науковці Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР були задіяні й у вивченні процесу формування "нового побуту" на землях Закарпаття, яке тільки-но починало "приживатися" до організму радянської України. Йшлося, зокрема, про дослідження життя переселенців з гір "у справі висвітлення перебудови виробничих навиків в умовах землеробства". У жовтні 1954 р. відбувся захист кандидатської дисертації на тему: "Соціалістичний побут і культура ткачів художньо-промислової артілі ім. 20-річчя Жовтневої революції (м. Кролевець)".

Друга половина 50-х рр. була позначена для Л. Шевченко участю в написанні та редагуванні окремих розділів до фундаментального монографічного дослідження "Українці". В рамках підготовчої роботи до написання текстів йшлося, зокрема, про розділи "Харчування" та "Селянські промисли". Вона здійснила експедиційні відрядження до Вінницької (1953), Волинської, Одеської (1955), Донецької (1956), Львівської (1960) областей. 1957 р. брала участь у Всесоюзній нараді етнографів з вивчення робітничого побуту. Її прізвище зрідка з'являлося на сторінках часописів - "Советской этнографии", Наукових записок ІМФЕ. У квітні 1963 р. наказом в.о. директора Інституту О. І. Дея Л. П. Шевченко була увільнена з посади наукового співробітника за скороченням штатів.

Останні роки життя Людмила Шевченко багато хворіла. А 22 жовтня 1969 р. вона відійшла у вічність. Її поховали на Київському міському кладовищі Берківці. Невдовзі клопотаннями Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії й Українського відділення Літфонду СРСР на її могилі було встановлено пам'ятник. На рожевому граніті викарбувано: "Онуці Т. Г. Шевченка - Людмилі Прокопівні Шевченко (1895-1969) від Спілки письменників України".

Доля не була прихильною до Людмили Прокопівни. Її творчий зліт безумовно припав на 20-ті рр. минулого століття, коли нею було надруковано близько 20 наукових розвідок. У першу чергу йдеться про серію публікацій у часопису "Первісне громадянство та його пережитки на Україні", головним редактором якого була К. Грушевська, зокрема розвідки "Звичаї, зв'язані з закладами будівлі" (1926, вип. 1-2, с. 87-95), "Спогади про академіка В. Гнатюка" (1926, вип. 3, с. 122-124), рецензію на працю проф. Р. Моніє, присвячену ритуалу закладення хати в північно-американських племенах (1927, вип. 1-3, с. 219-223), рецензію на працю К. Червяка "Шляхта околиць на Коростенщині" (1928, вип. 2-3, с. 202-203). Але її основний науковий доробок, значення якого ще тільки досягається, - це численні польові записи, нотатки, щоденники, що зберігаються нині в рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН

України (ІМФЕ), а також у ЦДАМЛМ України. Очевидно, на часі - реконструкція розпорошеного по різних зібраннях особового архіву етнографа.

Для публікації в цьому числі "АУ" пропонуються польові записи Л. П. Шевченко, зроблені нею в селах Київського Полісся протягом 1925-1930 рр. І сьогодні цей регіон привертає до себе увагу багатьох дослідників своїми архаїчними етнокультурними й мовними традиціями. Кожному, хто користувався нотатками Л. П. Шевченко, впадав в око професіоналізм, з яким вони виконані. Проте до сьогодні до наукового обігу вводилися лише окремі фрагменти її описів традиційної духовної культури, а також особливостей господарської діяльності поліщуків. З окремої теки експедиційних матеріалів, де, зокрема, містяться матеріали про парубоцькі громади, вечірки, оповідання про мерців, поминальну обрядовість на "деди", розповіді про Навський Великдень, ігри тощо, мною обрано окремий блок із записами інтерв'ювання Л. Шевченко селянок про родильну обрядовість (ІМФЕ, ф. 1-2 дод., од. зб. 270, арк. 15-54). Пожовклі від часу окремі аркуші паперу, списані дрібним почерком (а на 11 аркушах цієї справи текст згасає), доносять до нас неоціненну, сьогодні вже фактично втрачену інформацію про традиційне дійство - народини в жінки-селянки за участю баби-повитухи. Пологи завжди були справою глибоко особистою, навіть таємною, з великою кількістю пересторог та обрядових дій. І тільки "баба" повною мірою володіла всіма цими знаннями. Очевидно, Л. Шевченко була свідомо ключовою ролі жіночої "рятівниці", і, хоча занотовані нею відомості з родильної обрядовості різнопланові, в них простежується тематична домінанта - особливо шанована, подеколи майже культова особа баби-повитухи. Серед поданих відомостей - прихід баби до породіллі, основні родопомічні дії, перше купання дитини, сповивання, обряд "зливок", хрестини й похрестини.

Польові записи Л. П. Шевченко виходять за межі джерела лише етнографічної інформації. Комплексне відтворення експедиційних матеріалів дозволяє оцінити її спробу передати яскраву діалектну специфічність цього регіону. Спеціально виробленої системи передавання мови інформаторів й транскрибування текстів у науковця, очевидно, не було. Але кожен зможе оцінити намагання дослідниці точно відтворити мовленнєві образи говірок, зокрема й чорнобильських, причому без жодних технічних засобів. Зважаючи на те, що записи датуються початком ХХ ст., коли говірки ще не зазнали глибинних структурних трансформацій, публіковані тексти можуть виявитися цінними й для етнолінгвістів та діалектологів.

Метою цієї публікації є відтворення тексту відповідно до оригіналу - з усіма мовними особливостями, без змін і виправлень. Пошкоджені чи важко відтворювані слова в найбільш вірогідному значенні взято у квадратні дужки. Якщо ж відтворення неможливе, то у квадратних дужках проставлено трикрапку. В круглих дужках, згідно з оригіналом, подаються пояснення самої Л. Шевченко. Подеколи додатково проставлені знаки пунктуації, але так, щоб зміст та акценти тексту не змінилися. Пагінація аркушів подана на полях в одному рядку з його початком.

ЗАПИСИ

Родини

с. Журба на Коростенщині

арк. 15

[...] задала зразу питання, як позначається, коли жінка зайде на дитину?

У нас первим долгом говорат, як не стає на рубашци, не переца - то зайшласа, говорат "на поступки болию", то мені борщ недобрий, то мені сольоно, то кіслоґо хочеца. А то вже як беременна жонка ходить, то старіє і навчають; того не мона їсти, то не мона робіт. Не думайте, вогонь немона дмухатъ такой жонци, бо буде дітя задимкувате - то й правда, у черень (у піч) не лазять, бо удушліве буде. От у Журбе є человек такі малесенький ..., то кажут що то маті лазіла у черень, вон такій удушлівій хріпіт. Говорат не есті с пазухі, с пелини - сядь і наєжса на месци - не завідуй на чуже, бо таке буде завісливе дитя, шо не дай Бог.

От як прийде "груба" женціна позичаті, то як не позичат, то за него соль сиплят - бо як не позичат, то в тих людей буде моль одежу есті. Її кажу, то іменно правда.

арк. 16

На порози не дають садитиса - дитя тоже не повино на порози спат. Такіх видумок багато є. Саджі, кажут, не мона с коліна терти (трусить), то все погано на дитя.

А вже колі прийде пора, то болі беруть. То як йой важко родіт, то росчіпують усі гудзікі, расперезуют - бо лекше буде, обводят кругом стола, у комін дмухає - і говорат, треба стояче родіт, лекше йой.

Як погано, тяжело, то клічут бабу, хто є в хаті, то побежіт. Баба несе до породелі тулькі хліб і солі, як перший раз іде - хоч же нема нічого, то поздоровляє, щоб було добре, щастя, здоровля і всього - як хто. Колі благополушно вийде дітя, то пуповіну одрезуває хлопцу на сокіри, а девци на гребйонци, щоб пряха була.

Місце всі закопують у хаті. Тоді купає дітя у разних зіллях, гроші кладе баба. Обкропіт св[ятою] водою, перехрестіт, дає ім'я. Оддає тоди матері і жєлає йой, а маті дає с правое груді есті. В колиску обізательно кладут ножа чі заліза і тулькі йде женціна на двор, бере з собою голку, завсєґде у єє должна бутъ у пазусі голка.

Баба кладе посеред хати кожуха, проти пороґа, і на те [...] кладуть: як дєвочка, то барвінок, і кума бере з собою дітя і барвінок.

арк. 17

На хрестини не можна іти жінці з етім ділом, бо не буде дитя годуватиса. Кому кум б'є, черепочки береть [...] - з їх гарбузи садять. Бабу, кума з кумою на "вра" підіймають. Бабу на ослон сажаять і гутають (підкидають), щоб квартиру дала. На 5-й чи 4-й неділі несут кумі пироги породіллі, а породілля їм і бабі.

арк. 18

Родини

записувала від баби Гуд Дарії 75 л., яка має великий авторитет у внуків пр[авнуків]. Кажє, 18 літ хлопцеві, не курить, і він слухає єї, колись кінчила якусь церковну школу і хвалиться, що навіть "екзамена" держала. Вдалось їй зятягти на ніч у школу від її сім'ї, бо соромилась говорити про такі речі, як родини, при синах.

От у нас таке дзело: еслі нету місячного, той зачеревацела. В те время не хочца есьці то того, то того, і елаб сама не знає чоґо і за кожним дзіцям інакше, німа вґаду - чоґо захочецца. Я от так коржів хочу, шо душа кончаецца.

Дак уже время, як што зробіш не добре, то на дзіці оказуваецца - у нас не едзяць із запаскі, за пазуху нельзя класьці, штоб злодзейковате не било. На помело нельзя ступаць - будзе вельмі сцаца, через веровку не переступаць, бо пуповіна замотаецца дзіцяці, на порози не седаюць, бо стане дзіця в проході (порогах). В плот нельзя глядзець, бо дзіця будзе косоглазоє, як яґонь (пожежа), нельзя браца за цело, бо на то месци у дзіцяці будзе знак.

Нельзя нечоґо бросаць на беременную, мой муж бросів на мене маленькім кусочком андарака, дак як нашовс мальчік, дак на правой щеке кліночок такі маленькій. А в дзевочкі на лобу чорни значок - родзіми знак - [...] прісвяток був і я чоботи мазала дзьохцьом да взяласа за лоб - дак яно таке й да сіх пор є, чорненькая латочка, на лобу.

Есьлі от уже знає, што родзіць, будзе да сразу не освободзіцца, дак мі стол ссунем да положім штани долі, да через штани переведем трейчі, переведем кругом стола. Рогакі (ріжки зі столу) паром да дайом піць. Цибульой, горелкою подкуровайом, по случаю як не время (недоносок родить), то проймаюць обручом (в жлукто проймають того, хто в ночі мочиться).

арк. 19

Дайом йой голку в пазуху, як роджає, то серебро у подол зав'язувайом. Нада на породзелі тоди все вузьлікі розв'язуваць. Баба колі йдзе до родов, то нельзя мочіціса, ідучі до породзелі, штоб дзіця не мочілося. Як уходзіць до породзелі, дак нічоґо не говоріць, береца "прінімаць", перехресціца (тут просила сказати молитву, то відмовилась: знає - лиш не скаже). Пупа баба одреже на сокірі хлопцу, а дзевци на гребійонци. "Месца" нельзя с хати віносіць, а пуд пудлогу закопувайом, як дзевки, то ле (біля) полу, штоб хутко свати взяли. Як тулькі человек сев на лаві, дак і глянув ля полу. А як хочеш, штоб дзеці не частие булі, то коло [ушата] (топлика) закопуваєм.

Матка сама должна даць імя, і нежівенькоє, то всьодно посвецім сьвітою водою, штоб на том сьвеці яно не плакало - кажуць (за ім'ям). До дзіяці нельзя ходзіць с місячним совсем, а як шо є такая нехорошая, то ля того затикаюць голку с красною ніткою в ушок, бо тоди дзіця жовцяніци нападуть, з жовкие [...] тут же в одной мінуці. Як таке іздзелаецца, то купаюць у той рубашці, што рожає. У одной жонкі калі рожала, дак сестра родна прі йой була, а яна не знала, што переца - дак дзіця такоє хорошеньке, а потом зробілося такоє жовтоє, жовтоє - вікупалі в той рубашци і, дзякуй Богу, пройшло. То коб чуже, а то кров своя.

Дзіця купаюць у разних зеллях і в той соломі, што по дорозі трусіца.

Уже як кумі прійдуць, то спов'є баба, вуткне у порог ножа, жару перед порог насипле, і тоді баба дає куме.

арк. 20

Дзіцяці кладзе хлеба крошечку, солі і печину, кума на розходніє дорогі кідає, а стренуць другіх кумавйов, целуйца і говораць: "што думаюць дзеткі - нехай будзе дзеткам,

што думаюць маткі - нехай будзе маткам". Єто штоб не било "зносав". Одно другому не завадзіло.

Як пріносяць од попа, даюць мацери дзіця, і яна дае з правое грудзі цицкі, штоб не било левак.

Трейцього дня злівкі робляць. Баба пече пірогов - чотири пірогі, п'ята каша, собіраюца, породзіля становіць горелку. Одного пірога баба усім начініць, медом пудсолодзіць, розламуюць і едзяць. На тарелку насіпаюць жіта, овса, да всім жонкам за пазуху - на тобі, штоб ти хутчей зачереваціла - то які уцекаюць, каждая боіца зачеревиціц.

(Далі бабі перебили поповідання - з дому прийшли кликати вечерять, і вже більш не вдалось зговоритись, бо пішла чутка, що це на сьміх збіраюць, а то можуть ще й у тюрму посадити "шептуху" - бо ця бабка бабувала).

Родини

с. Перга

9.09 1925 р.

од Халимони Гаврилюк

арк. 21

Полеськіе прівучки

1. Кода женціна беременна, то є така прівучка: кода заходзіць у хату до другоє беременной женціни, то за єю бросас вуголь і ліже камень хазяйка дома. Для того то дзелаюць, шо кода будзе жіць дзіціна, шо б ела то, шо за йой кіне, а хазяйка кіна дзіціна не буде есьці.

2. Єяк стане жонка на то место, де ведро стоіць з водою, то будуць червоние плями у ребьйонка.

3. На Головосеку качана не руба, бо окажеца шос одрубане у дзіцяці. На Рождество одна жонка - є в селси, то на други чи на тре'ці дзень чепіла ковбаси і перев'язувала, то родівса ребьйонк з ногами, як ковбаси і перев'язание - то пожило годов трі і померло з тіфу.

4. На Дзеди як беременная і має с чоловіком "дело", то у тее дзеціни будзе з рота сьмердзець.

5. Место закопуюць пуд водніком, шо б вода скапувала, шо б був чісти, як та вода - то ж ребьйонк.

арк. 22

6. Место нада класьці правильно, бо не стане дзетей. Уодной жонкі годов дзвінацаць не било, то вирезали землю, перевернули место пусле первого дзіця, то зараз і дзітя родзіла.

7. Як родзіца дзіця, то смотряць на ногці, чі є белие плямкі, як є, то буде жіць, а як нема, то умре, а як зірне в очі і окажуца лялькі в очах, то будзе щасьліває і живе буде.

8. Баба до дзїцяці ідзе з варом - щос ізварїць і йде, і еслі окажеца на дорозі першим человек, то дзїціна будзе чесная, не злодзей, нічого, а як женціна, то завжди нещасне будзе жїць.

Колї повстречає человека чї жонку, то за другим чи третім чоловіком, то тоже будзе маці два ілі же трї человека, чї жонкі - колї таки чоловік перейде бабі дорогу.

9. Як родзїць до певньов, то помре. А як у хмару, в дощ - то початна будзе.

10. Шоб жонка легко родзіла, то чоловік дає з рота піць. Кладуць чоловічу одьожу в ногі.

11. Як засьвеціць огонь, то шоб не гасїць до дня, шоб другїє зліе не замовілі дзїцяці. Колї уже родзїць, то баба первим долгом дає ім'я Адам іліже Єва, бо як бува умре не крещонос, то буде крїчаць, шоб далі ім'я.

арк. 23

12. Одна жонка в с. Глінном, уже за границею, то вона вурве у мацері трї волоса і кода дзїця сьпіць, вона дзержїць над ротом і вгадує, сколькі дзїця лет будзе жїць, як подише.

13. Хресціни - буває через місяц, два і через год. То баба варе кашу, с кашей йде до внука. Сєдаюць, едзять і после всього, на последок бабіну кашу торгуюца - хто дасць больше грошей, той горшка розоб'є. А то для того, шоб той дзїціні вся беда перейдзе на том горшку. Тоди даюць і подаркі кумам, і бабі, шоб колї помруть, на тим сьвеці руки булі чїсти. Бабіни будуць опаскуджени, а у кумів будзе одежа вісець, шо дзїця хресціціміца. То породзеля золле на руки.

14. Коли чорна болєзь, то заткало кїдаюць у комин і чорне зіле набїраюць по реках і даюць [підкуриць].

15. Еслі є корчата у дзїціни, то зеле ціхон вараць і даюць піць.

16. Еслі довго не говорїць років два, трї, то єсть зелле брат і сестра і рокову лозу параць умєсьці, то вона стане говорїць.

17. Еслі довго не ходиць, то беруть песок котори ... хвоїна макаєца, ветка, шо назметає, то вараць і купають пуд комїном. Ето тому, шо кода дзєціна ненародзіца [...] [носїць], то ветер повєє - то пудвей - а песок помогає од пудвея.

Родини

с. Мухоїди

від Вустимїї Сміковської, 40 р.

арк. 24

Калї беремене, то як вітер поувеє - віхор, то кажуть "пудвей" - не годиться в той вихор іти такїй жінці - бо пошкодить. Коли сама рожа без баби, то говорять - клади штани перед пурогом і переступай тре(й)чі. Калї [...], пуп адресає, Богу помолїца, руки помїє,

поцелуєцца з породілею - на гребенці як дзеука, як мальчік - на сакірі. Место обгортує у трыпкі і выносіць у стебці (сіні). Обмывае свяцоною водою і окроплюе зараз же купа і молитвуе - молитви не знае. Батько бере на рукі - еслі йоун на родах. Калі понесуць до хреста, свіщеннік вурезае ногткі і косі трі раза навхрест. Раньше баба або матка з батько(у)м выбіралі іме. Одна жонка - не дальоко от нас родзіла з хвостом без голови - то не чіста сіла, его не крестілі - не жыве. То гаворяць - зьвіняйце, калі сьпяць напроціу п'ятніцу і напроціу воскресення, то на дзіцяці штото отразіцца. До года нізья стрічі і не позіраць у зеркало і вагонь. Ногці кладзе за пазуху, бо на том свеце будзе шукаць як кіне. По(у) молодзік не стрігці - пуд поуню добре.

Калі важко рожачь, то ленту з Евангелія беруть і подперізуюць еє, і царські врата одчіняють.

с. Дземідов

арк. 25

Родини

(лиш особливості)

А як родіць то, щоб лекьгше було, одсуваюць стол, обходіть його, у хлевах, у гумні одчіняюць двері, розв'язуюць на еє узлі, косі розплетає, штоб прошласа по сьвінячіх стежках - де сьвіні бегаюць. Пупіка одрезаюць больш до кніжкі, болей на гребйонці і на сокірі. Купае бабка у священом маку в грошах. Як мае жонка на рубашці, то не йде до народзели. Место закопуюць в кочережник (больш особливостей нема).

с. Тешків

15.VII.

арк. 26

Калі німа рубашкі, то "чує на молоде", кажуць, "зайнялас", "зачеревотіла". После трох месяцов нелюбіць чого, есьці не хоче. Тоди такой жонці ходзіць без передніка не можна, бо дзіця будзе лисе. Як будзе хлопець, то будзе красна (на щоках). Не можна переступаць через абори - волокы на постолах, бо пуповіна закруціца.

Перви знак, што вже родзіць, то перейму будуць (жівот боліць і спіна). То штоб уже льокше родзіць, то переступае через штани, кругом стола ходзіць. Як не время родзіць, а яна зніме што там, то тоди знімаюць обруча з дзежкі і трі раза просувае з нуг до голови.

К родам ідзе баба без нічого. Колі родзіца, то перво на перво которая маті знае - то хватає на рукі і каже: "Нарождаетца у мене отрок Іван син чі девка Марія - продолжаю, продолжаю ему век на 100 лет. Буць яму здоровому як вода, багатому як земля, буць яму прігожому як земніе [расельскіе цветов], буць яму щаслівому

арк. 27

Од усіх, буць яму разумному на се землі: і ля науки, і ля земледельства, і майстерства, што з ім рождаєца, йаго будзе доля". Доказують ётой пріговор з Біблєе - то будзе правда, то яна йому скаже і духає в рот йому: "Даю тобе свой дух і хукаю цебе в ухо в правое слищаці", в левое хука - " не забуваць мене", хукає з нуг до голови - "буць яму долгая памець".

А як некрещоний, то тоді нехрещоному сказаць всі "лекі" (шепти), то вун як віросте, все будзе знаць і будзе добри.

Баба обрезає пупок на сокірці, шоб за сакіру хватавса, а дзевци на гребійонці, штоб пряха була добра - на пуповінку кладуць попереку, шоб учони був. Купає баба в ромашку, у м'яці, а дзевку в матерінци.

Та даю што в доме маю
Да щастя долі не вгадаю.

Калі нежівє вродіца, то кресціць бабка. У купель кладуць гроші.

Калі на рубашці є, то не можна йці до породілі, бо дзіця пожелтєє. У мене було первое погане такое - друге хороше-хороше, а те худзеньке да нікудишноє - то у нас звьцца "дзєцінец" - болєзь така.

арк. 28

Як уродіца дзіця, то породзілі кладуць залєзо і зав'язуюць солі, печіні, голку, шоб не сурочілі. Те треба насіць 1-2 недзелі - постоянно, шоб голка була, калі виходзіць куди. Соль і печіну кідаюць на отлев, як віносіць перви раз ребійонка, тоже як до батюшкі пріносяць, то кідаюць. Як стрекаюца двоє дзєток перви раз, то матка подумає: шо думаюць дзєткі - нехай будзе дзєткам, шо думає матка, нехай будзе матци - тоже як ідуць на расходніх дорогах, кідаюць соль і печіну. Купель ллюць у печ.

В кумі беруць стричніє і брата з сестрою, калі не вєдуца. Кумам не можна жіць як человек з жонкою - кажуть, як пуйдзе вода з нізу на гору, тоди можна жіць кумі з кумою. Як ідуць до хресту, то садзяца, шоб пчоли садзіліс. Кум і кума не кушаюць до хресту, шоб у дзіцяці не болєлі зубі. Як прійдут од батюшкі, то подає дзіця матци і каже: "Нехай велікі росцє, дай Боже, шоб весєля дождаць".

Баба три дні з узваром ходзіць до внучкі і в три дні уже хрєстяць і злівкі робляць. На четвертий дзєнь баба йдзє з кашою. До обіду посадяць кума й куму саміх за стол, оддаюць чєсть свою і зліває онука бабі на рукі свєщону воду, дає подарка - рукі вицерці: сподніцу кохту - то хто може і хоче.

арк. 29

Садзяца все за стол і каша стоїць. Випіваюць, закусууюць і посьлє всего зломає баба вершок с каші на тарелку, гроші всі даюць на "муло" (мило) шоб хороши був і подаюць породзілі з кашою, шоб ела. Кум б'є кашу і єдзяць, а черепочкі несучь до дому, штоб гарбузи (з їх) сажать, огуркі сеяць (при собі треба держать черепочки, шоб гарні гарбузи були).

Посьлє каші бабу поднімаюць на "ура", застілаюць на возу пустелку, подимаюць на стульчику і пуднімаюць бабу і крічаць "ура": купуюць по кворці горєлкі і гуляюць.

Одлучаюць у два годі, у год - як хто, поставляць кашку перед дзіцям і кажуць: "Іді мое дзіця на свуй хлеб"; садяць на кожусі на покуці і трохи хліба положіць перед ім.

Коси колі пострижуць, то у вугол чі на воду кідаюць.

Родини

7.V.1926

с. Хри[с]тинівка

від Оксани Винниченко

арк. 30

От як уже зайшла жонка на дитя, то первим долгом кіслога хочеться, або так чого, то кажут "на поступки" "важ[н]а". Коли заважніє, то неможна йой через веровку переступіт, бо дитя в пуповіну зокручуєца, а як не бачіш - то всяк попадєца; через деркач - вельмі дитя крічіт, як уплодіца. Як піде позичат, то шоб у хвиртку не брала, чі краде шо - і вже з тої хати, де позичила, кідают суоль, деркача, печину - то вже прідумляют тіє бабі.

Дочка: Коб я знала - зроду не пошла б позичат! Чого ві не казалі?

Уже колі має рожат, то болі берут, то жлукто переступають, другі навколенци лазят та Богу моляца, іконі міют та ту воду п'ют. Розтегаєца, шоб ніде на було вузлічка на йой. Кружкі стола ходіт на операєца. Як баба прийде, бере хліб і суль, "переймі" якісь шепче. І вже як добре возьме дитя, то одрезає пуповіну - девци на греб'йонци, а хлопцу на сокірі - шоб був плотнік, умів усього, і швец, і кравец, і всячіна вже там - так і девка, шоб прясці уміла, ткаті.

Місце закопуют пуд поліцею. Купають як дівчину, то в материнци. От теж як я на рубашці, то не должна йті тако жуонке на родіни - для того кідают каліну, гарбузи добрі ростут.

арк. 31

Ще забула: перед хрестинами бабі онука рукі мие і зліває. Котора баба учтіва, то нехай і тиждень не хрещене, пукі не змие рук, то не пуйде до другоє. А тепер уже це війшло.

Тоді як зліва, то бабі подарок наготовіт онука, а баба усякого зелля прінесе [...] каліни, м'яти. Дає подарок, шоб потерла рукі. То ставляють (баба приносить) венік на покутя. Як нема подарка, то вон голи стоїт, а як є подарок, то запнуть і поставіт із зеллем. Те зелле добре пить і мужчині, і женціні, шоб у грудях не боліло.

Тепер уже нема того. Треба, шоб баба очіщена була, і шоб шла до другої с чістимі руками. А тепер іде така [пудтьопана], як і то, шо лежіт. Як поедять кашу, то вже треба пропхнуть, то хазяїн ставля ще горілки, а тоди вже "Проганяють бабіну кашу". Везут бабу до дому, садят на борону чі на сані, як є ще сніг, то провезут аж село стогне. Заходят у корчму, баба застіла подарком стуол, ставля 1/2 кварта, тода кум, тода кума, батько, а тоди всі як зятянут співають, то аж корчма гуде. Пуднімают на "ура". У 7 недель розносіт пірогі. Два рази не можна одлучат, бо буде погане на очі.

арк. 32

В купіль - срібні гроші - бо зробіца жовтяніца од того, шо баба нечіста у хаті, в коралях купають.

Зараз голку устрикає у пазуху, а за ножа не чула, без голкі не можна, виходіт на двуор до б нед[іль]. Як дівчина, то бабка хрестіт і каже "Марія", а як хлопець "Іван", свяченою водою окропає і йде по молитву. Купіль вілівають під будинок. Гроші собі баба бере с купелі.

Тож як народіца то світленьке, а як бува родіца чорне, то болезь така. Тоди кідають заткало на голову і пудкідають трохі пуд комінок. Стриже тулькі пуд [хресцом]. Кладут голеньке на крижмо у попа, [дає] кумі, а кума передає куму. Як ідуть до хресту, і як приходять, то посідають на лаву, трошкі посідят та й ідут. А як не ведуца, то через окно подають, і стрічніє кумов'є берут.

Уже пообідають, побесідуєт і кашу бабіну б'ють: баба ставіт кашу в горшку, хліб на йой кум ухватіт, пуд бокі ту варійку та об стул і розоб'є. То баба вколупіт тоє каші на торелку, румку водкі і скідають гроші, і несут уже породілі. Я сама получила 2 рубле от [тоє]. Їдять бабіну кашу - і хвалят як добра, а як не добра, то лають, [вудомляють]. А та каша добра у йой, і масло, і сахар, і яйце - по кусочку всякі бере дітям додому, і черепочки берут, то весною з їх садят гарбузи - добрі ростуть.

Черніг[івський] р. [с.] Жукин Черноб[ильщина]

[б/д]

арк. 33

від Оксани Винниченко

Баба до унукі так скоро бежить, шо у нас приказка каже: баба біжить в одном чоботі, ще й без пояса.

У нас деякі дурніє баби в хл[і]ві родять, а тоді до хати йде. Як важко котрой родить, то одсовується стол і обводять її кругом його трейчі - і як баба, той молитву якусь шепче, а як хто вйде в хату чужий, то одриває поясок, із себе кидає їй і каже: "Хай же вам Бог дає, щоб ви хутко так родили, як я одорвала хутко", і коли не може довго родить, то чоловік лягає коло лави на землі, а вона скаче з лави через його. Як вона вже там розродиться щасливо, то баба купа, якесь зілля уже має, заздалигідь матка пріготовить, обкропить св[ятою] водою, перехрестить, умокне, за носик потяне, щоб здорове та велике росло - той положить до матки. А тоді вже скликають кумов і собіраюця на хрестини.

Кума несе крижму - полотенця кусочок, а кум хрестика й хлібину, тепер скоро вже не будуть і до попа ходить, буде рости, як порося або цуциня.

На розходніх дорогах кума кидає хліб і печину. Баба тоже йде просити прощення у батюшки, шо вона перва взялася за дитя і коли воно слабеньке, то вона дає ймя, то й молитву батюшка читає у неї над головою. Як повертають од попа - пріносять, оддають дитя матері, желяють їй усякого, цілуютьця з нею - і сідають обідать.

На родини не можна йти жонці, шо має на рубашкі.

Скоро увійде в хату баба-повітуха з порожілецею, цалуєцца і бажає їй щасливо "освободіцца", всього добра, щастя од будучої дитини. Калі у жідов дітя, то гальовкою крутіць, штоб розумнее було, а як християнске - хлопец, то кладуць породілі у ноги ножа, або сокіру, штоб лапці вмев плясьці, а девці заступа.

Пупчіка одрезає бабка хлопцу на сокірі, а девціні на гребьонці - скоро вродіца, то бабка кропіць свячоною водою дзіця і дає ім'я. Як уродіца не живе, то бабка дає ім'я Іван, або Марія, бо такіх больше.

Через шесть [недзель - закреслено] місяцов розносиць кумам (мати) пірогі і подаркі, вперше куме, тоді куму. Сьоні бідность, то рідко хто носіць.

с. Вел[икий] Корогод Чорноб[ильського] р.
арк. 35

від Марії Кіріченка

[б/д]

Штоб я так багато знала, то не скажу, брехать не буду, чого не знаю, то не скажу. Мало до чого прислухавлюс. Є у нас жонкі, то розказалі багато чого, толькі не розкажут - то якбі я роспітала, а тоді вам бі розказала - а самі вам не поверять - ні. Дак то у нас колі нема на рубакі, то вже назнає, шо вона зайшла в положеніє. Толькі знаєте, сьоні такіє люди насталі, то всяке нехоче того дітя - коб його не було - і я вам скажу, шо й невозможно с єтіми детмі - от у мені тройко, а є бо - уже ж робочіє, большеіє, а я так намучус, так вістрадаю за їх - те болне - золотуха - он девочка, доктор сказав і єсть добре, і спать багато, не робіть на сонци - то матка і робіла б те все, а батько ізбудіть не в пору, і на сонце пожене робіть - матци серце боліт. Тот у школу ходзіт, я рада б, штоб то з його було, батько - робота в полі - із детмі добре, а без їх лучше. То я вам скажу, у нас тепер так понавучуваліс трагіт детей: то возме веретено, проткне - то вже й нема, і за місяц у больніци лежіт - ртуть, хіну, порох п'ют. Оце вийшла моя старша за мужа, в мені дуже боліт, од дітей не вбережесса, а з імі трудно, боюс, шо себе то зробіт і попортіт на всю жисть. Мо ві то знаєте протів їх? (Тут я багато говорила, шо зараз не важко з дітьми, а пішла така "мода" - зараза на викидні - порівнювала кріпацькі часи і ін., шоб всилити надії матері в серце).

арк. 36

А вже на шостий неділі, то становіца вред[не] - одпіхне то їсти, і вже тоді [...] на очі - от мені-то одвернуло хлєб жітний, і чогось такого заманеться, то хоч умерті, а достат з'єсті.

То тие, шо вже хочуть мать дітя, то себе береже, глядіт, шоб чого поганого не робіт - нічого у ріпол не брат, шоб не крало, шоб не задихалос, не лезут у печ, і багато такого чого - хіба запомніш усе. Не дуть у пейч, бо буде захлебаца. Уже колі пріде той час, то у нас больш родіт, а тода біжат за бабою, а часто як тяжело родіть, то простеляют штани [бі]ля порогу - переступає кругом стола, обводят, образа міют і дают піт - а я колі роділа - їх троє, і нічого не робіла, уже баба прішла, пупца завязала, покупала, а я й не чула, колі воно вийшло з мене. До бабкі як ідуть, то хліб берут, баба тоже йде з хлібом, входіт, поздоровляє, як уже нашлос, а як ще, то каже: "Поможі, Боже, благополушно розрешіца", і

береца до роботи - помоліца Богу. Як давней, то счас до попа неслі, а сьоні, то по місяцу не хрестять, а є такі, шо совсьом не несуть до попа - росте як цуцік.

Бабка перша дає імя діяті, случаєм умре, штоб не було без імя - покропіть свяцоною водою, скупає (а як не ведуться діти, то чи не передають через вікно?). У нас того нема, шоб через окно ніос, скорей от сусед жонку вйов через вокно - брав третю жонку.

арк. 37

На кресьтьбіни зовут суседов, родню, кумов - як хто достатно живе, то добрие кресьтьбіни робіт, а як хто бедни, то 5-6 чоловік зап'є, пообеда тай повсему.

Бабіну кашу едят і горшка б'ють, а черепочки ті бують у порог, штоб дітя скоро ходіло. Як бабіне вгощення не приготовіло - не дала каші, не поставіла кварта то - на борону! Везут да сьмеюца - то вже каждая баба зна, штоб хороше угощення було.

У нас же злівки того дня, шо й хресьтьбіни; вігонят усех мужчін с хаті, седає порожеля протів бабі і одна другой зліває на руки, а порожеля бере ту воду, што тече по лектю - п'є - воду ту вулівають пуд печа, і баба каже: "Очіщаю тело і душу од усех грехов". Через сем неділь - односіть matka пірогі, подаркі бабі, кумам. Одлучають хто колі - в год і в повтора, і в два буває. Не полагаєца цицкі давать другі раз, як одлуче. У нас неглядят як стрижут, толькі говорат, неможна стригті до года, штоб голова не болела, а косі хто куді - бува да хто і на воду кідає, больш в печ.

с. Перга

арк. 38

1. Як діця народіца, то не здорове, треба шукат чорние поросята - вкрасці у хазяїна і живого попаріць, шоб добре впріло, і тою водою купаюць - чорна болезь. І ще, як чорна болезь, то на дітину заткало (затулка з ганчірок, ним затикають комин із сіней) кідаюць.

2. Не хрещаное дітя як умре, то сніцца той бабушкі або матері, і просіць ім'я, то вона дає, то тоді уже не сніцца.

3. Колі стрижуць дєвку, то коси кідаюць на воду. Хлоп'ячі коси у вугол затикаюць, шоб голова не боліла.

4. Колі у дзіцяці ковтун, то один чоловік, є таки, одрізує і вішає на дверах, де ходзіць те дзіця.

с. Петрані Овруцького р[айону]

4.VII. 1925 р.

арк. 39

Колі родіть важко, то посипають маку на чотирох рожках стоула і вуодять єї кругом. Повертають ночоуки (шо тісто місять) і вона переступа; андарак (ткана в клітину спідниця) свої переступає, кладуть у ноги чоловічу сорочку або подштаникі, чоловік дає воду з рота піть - шоб легче було.

Колі перша дитина уродіцца, то ту сорочку треба берегти для всіх дітей, щоб одно воудне глейділо.

Колі уродіцца нечісте, то берут "заткало" з вивода і кидають у комін, щоб очістілось і его на заткалі поудкідають у комін. После родоу жонка носіть дьве неделі залізко коло себе. Колі є такіе пятна, бі ягоди по теле діяті, то купають его в коралях червоних, а то оттого, шо жонка якась прішла нечіста на хрестіні - колі купають перви раз, то кідають червоние коралі і вешають червоне над породіллею.

арк. 40

Дівчині пуа одрезають на трисках, шо на дровітні, а хлопцеві на сокирі. Колі хлопець перши раз заплете постола, то треба спаліть, а попіл із'єсті, также і деука, колі напряде пряжі, то треба, щоб отнесла в церков того рушніка, а приказують: "Пряді, пряді, здорова биула".

Треба попіл іззісті с тої пряжі, то перви раз виведе нітку, але девчата не єдять, тулькі приказують. Жонка носіть залізяку, щоб живоут не боліу. Од зглазу голку носіть - не вийде на двоур без голкі. Колісь то стриглі в год дітей, куми стригли: виреже на крест, да тие коси у бумажку, да на воду, а тепер не держацца. До года нельзя стригті, бо голова буде болеть, а молодіє тепер не смотрат, усе роблят - уже мена'цца.

Дитина

арк. 41

I. Колі у кого нема їх і нема, умірають, то треба, колі найдецца, то стрійчного в куми брать - то стрінеш та уберай у своє оденье, і нехай - хрестять - то будуть деті -

II. До Нового року нічого беременной жонки нельзя рубать - ото буває губа росекана - ото стала раз моя сестра [...] рубать порося, то колі роділа, то тие части, шо одрубивала у поросяті - тих не було у діяті - отако рук не било!

III. Сухоти на дитяті треба лечіть: 9 раз олічіть по 9 пшонінок, сваріть їх ключем та у ночви, та перевернуть, щоб клекотало і в том купаті.

Друга зноски нашле, крікси - сухоти - то оно й сохне - то уже бабка шепче - сорочіну бє, щоб поудмени не било - як у кого не ведуцца, то поуд коміном купають, место закопують пуд коміном, воумають вокно - передне од покуття і подають кумам - як несуть до хресту і назад. Як повертаюца, то через окно.

Коли уродіцца, то батько обносіть кругом стола.

Як я іду до породілі, ще нема дітяти, то прихожу і молюса, поздороукаюса - поклонюса светим і моюлю: "Іде пречістая Божая Маті, іде горею, несе ключі з собою, стрічає єе сам Господь і поутає: "Куда ідеш Божая маті?" "Іду до Уляни дітей рожаті, костей роствораті, на сей сьвет дітей пускаті".

Од крікс - Господу Богу помолюса, Пречістой светой поклонюса. Пречістая Маті прійді до етого дітяти кріксоу шептаті. На панськіє деті згоняті, на панськіє, на жідоускіє, на циганськіє, на попоускіє. Ідїть ви, крікси, купатіса, на очеретінки чеплятіса - там будуть панськіє дети купатіса, на ніх будуть усе крікси чеплятіса, а етому дітяти треба спаті, гуляті і тійлу прібуваті - в ім'я Отца і Сина.

арк. 43

Баба кружка стала обводїть, ікони миє і той води дає породілі - шоб добре було родїть і у всеех у хаті узлікі, хто не є і де є, то все порозв'язуває.

Баба скідає трі раза летніка (ткана вовняна спідниця) свого і надеває на єе. Колі баба входить, то не можна нічого казаті: і "добрий вечір" не можна, каже, колі одберає детя: "Царськіє врата ростворіцца, Раби Божїї Аннина череса росступіцца". Пупчіка одрезивалі коліс, тепер не, до гребьонкі, а хлопцеві на сокіре.

Туольскі положа в колиску, то треба об'язательно у пельонку печинкі (з печі глини), угля і солі, штуркає іголку, шоб не боялоса уроку.

Колі до породіелі іде чужа жуонка, то як має місяч[к]у, то треба завязаць соби червону ленточку.

арк. 44

Баба об'язательно ходїть до породелі целую неделю, варіць узвар і носіць йой єстьі, а уже у неділю напекає перогов і разного, каші і бутилку до каші, іде з дідом до онукі, шоб вона розв'язувала вже. Наліває в міску води і свящоное води, баба ложіт барвінку, каліну і поліває онуки до руки воду і витірає своїм подарком, которого дає бабі, шоб на том сьветі булі руки чістїє, не в крові - шо коло єе пораєца, тоді сідають бесєдують (обїдають). Наприкінци бере баба тарелку і каже: "Давайте на міло і косьнікі, хто дасть больше грошей, той б'є горшка і тїє черепкі хватають, несуть с кашею додому, дают детям кашу, а черепки закопують на городі, шоб гарбузікі росли.

с. Середня Рудня Чернобыльщина
на Київщині над Дніпром

арк. 45

1. Беременной не можна переступать через верівку, бо пуповіна закрутіцца за шию і через волоку.

2. У прїполу не можна брать нічого, бо сип на дітяти. Через уголь не можна брать - бо єстіме. Через пурог не можна нічого брать, бо висипка буде.

На Головосеику не можна фрукти еси, щоб чірки не нападali і реизать нічого не можна.

Коліс, колі було головосеикі, то по речках, по криніци була вода с кров'ю, через то не едят скоромного.

Колі рожає чі жонка, чі худоба, то хто приде в хату в той день, то скінь хвортух, щоб легче було.

Родини

3.10.1926.

арк. 46

Колі уже має рожать жонка - то баба приходіт і с чоловіком берут пуд рукі, водят по хаті - так будуть волочіт, шо нічим і не действує; мені коліс за первим так доволочілі, шо нічого не чувствовала, а колі ще - то подопресса коло печи і чоловік коліном у спину як зачне біт ... шо сіли не хвата! А тоді кажут - дміс! - а то ще пудвешивают - вузьме обруча попуд рукі та зачепіт за трам - та так і зомлеє ... або ще в ступу сажают, та там вона товщецца седячі, і лежачі не можна родіт, треба стоячі, а чоловік її коліном у спину б'є.

То ще а у которой [замовено] то водят, а то як скоро стане, то й вже. То нема нічого - нащо водіт? Уже баба там забере те дітятко, а вона кладецца на солому.

На полях олівцем: щоб легше рожать отак коло припічка і дмуха в комин.

Дитина - зноски

с. Городець

арк. 47

Як двоєй жонки зійдуща з дітьми, то кажуть: "Сонце й місяц - то двоє, ростіть деткі обоє". То тие деті звуица "зноскі", та ще як у хаті стрінуцца, то не добре, - [поуд неском]. Колі пріносять хрестіть, то виходять на двоур і там пере[...]. А як жонка знесецца з циганкою, то замечают проти циганок - то як знесецца, то жонка поудимає дєтя, то циганка каже: "Поудимаєш високо, закопаєш глиубоко".

арк. 48

Першу пряжу дівчина несе на оброк у церкву - натикає з неї рушніка, намітку - ці, шо і несе, веша на образ чі стол. Колі хлопец плете постола, то перший раз кінє його в піч - постол горіць, а вон бегає голи - скіне сорочку - кружки хати.

Кумін Руов

с. Городець Савва Онищенко

7.XII. 6/p

арк. 49

В кумі беруць ці добрих соседов, а больше своїх, але сестра з братом не йде в кумі. У нас колі деці не ведуща, умераюць, то [стринніє] куми беруць (стрічних). Бацько виходіць на вулицу і першого стринного просіць у куми. Кум с кумою можуть целовацца; але не женяцца. То є коло Вовруча "Кумін Руов". То, кажуць, куміє похресцілі діця та шлі додому, а вони були молодіє, то їм захотелос чоґос другого, то колі вони пошлі водтуль, то на том месци увалівса здоровий рув - то то і звецца через те "Кумін Руов".

с. Середня Рудня

арк. 50

Кожна баба хватає першою, прося з'їсти кашу, шоб бралі у першу в баби.

После всього садовлять бабу на борону і тянут до єе хати, а вона за те ставляє бутилку за те, шо затягнут. До року не стрижуть ні хлопца, ні девкі - коси на воду однесе. Дівчини не стрижуть ніколі - бо сором без волос - хлопцу прідатошнее воно, а девци вікачаєцци ковтуном тай нема. Колі набрякає цицка, то видаєває, віжімає і те молоко на піч на черінь - шоб менш у грудях було, або бруском натірає, то м'якше буде.

с. Виступовичі Овруцький р-н

8.IV. 1926 p.

Кулина Прищепя

Хрестини

Баба до породєиллі повинна несџті пельонкі, сповівача і м'ятнік (хусточку, чепчик) і хліб. Як переступіть через поріг, то поздоровкаєца і береца за роботу.

Колі вона уже родіть, а колі от жуонки, як ходіть дітям, та переступіть веровку, то уже ей тіжіло родіть. Тоди бабка чі хто в хаті є, кладе веровку, і вона переступляє треічі, шоб дітя не замоталося, а як обруч переступіла, то спускають трі раза под неї. Обрезають рожка зо стола, шо то наче стуол - престол, то як свячене, і дають піть с свячоною водою, Мате Божую обміть та даць випіть, то лекше рожає. Тоди вже бабка пуповінку одрезає - трі палца од животка і трі од ніточкі, і так хорошенько перев'же льоном і одрезає.

То в нас тепер бабок не прізнают - все окушоркі - а шо вона зна? Нічого вона не зна - така молоденька, се в одной жуонкі прірезала так пупчіка, шо аж кров полілас с животка, та й утьок пупчічок да животік спух; нещасьніньке посінеило - то се позвалі бабу да баба докончила - то се добре? Всьо равно без баб не буде, і тепер кушорка і бабка є коло породєллі - от я у вучітелькі прімала дітя і кушорка била. А вона мене кліче: "Куліна" - як я йої баба, а вона онука - се так [сџвет] настав.

арк. 51

Ну тоди вже, коли одмерає пуповінку - класьті в купель; туди даєца свьещоной води і гроші сребрения для бабі, а зілля ніякого не кладеться - любистку або м'яти, васильків. - Не. То туолькі в песьні співаєца:

- Чи ти мене, мамко, в руті-м'яті купала
- Шо ти мені щастя й долі не впрохала?
- Ой, купала я тебе, доню, і в руті і в м'яті

Як не дасть Буог щастя долі
Той не впросить мати.
Як я тебе, моя доню, в першу купіль клала
Тоди твоя гурка доля в вукно заглеїдала.

Уже коли викупає, то баба хрещає - дає м'я - хлопцю Йван, а девци Марія - бо, бува, помре нехрещоне, то щоб не жалілося.

Спов'є і дає матері, найперед сама поцілує: - А Батькові дає? І батькові. У колиску, чі пуд постель кладе ножа й голку, печіну і суоль. Жуонки не пускають на двур 5 день после родов і не дають спать.

- Як родить, то нічого не переступає з чоловічої одежі?
- То як чоловік переступит жонци ночі як спит, то треба йой переступить коло пурога его штани.

А в кумі беруть хто понравіца; "Вузьмем, каже, вуон че вона говурка", а породіля каже: "Кого вже ти хочеш, за кума то й бери".

арк. 52

Як не ведуца деті, то сестру і брата берут з одное хати, або стрійних (зустрічних). Кума несе крижмо, а кум хлєиб. Тож як не ведуца, то закуповують детей, греих як молодіє люди закуповують.

А закуповуют, то от: посадовім за стол кумі, дають гроші й хлєиб, а батьки уже далі дітя: "Міне на славу, вам на слугу" - випілі, закусілі тай уже - як не ведуца, то так туйкі роблять. Як іде до хресту, то кумі дають [жічку] пуд паху.

Колі несуть до хресту, то баба дає дітя на руки кумі, беруть хлєиб і суоль, кідають на розходніє дорогі.

Як ідуть до віводу то як стрійніє жонкі з детьмі, то поцелуца і треба сказать: Шо думают деткі, хай буде деткам
Шо думає матка, хай буде матци.

После хресту руки мие: баба пріносіць води і з повного ведра, дев'ять ложок вольє і онука (породілля) зливає бабі: "Очіщаю ваші руки, а свою душу ", дає подарка, бо на том свєиті до стовпа прів'єжать.

арк. 53

Як почастують, до рук (до зливок) бабіну уже кашу ставлять на стуол, тоді крічать: "Кому біць кашу, кому?" - то вже кум должен біць - зрезають верха на тарілку і вже хто дасць буольше грошей на кашу, перви дає кум, тоди кума, а тоді вже другі - і кум б'є так, щоб горщик розлетівса, а каша стояла - то тоді розреизають і єдять, пробують чі добра бабіна каша. "Мало солі, мало яець" - то вудумляють, крічать, сповають.

- А як їх співають?
- Оо! Та вам казать? Нап'юца та й сповають з дурного розума - хіба їх розбереш тоди?

А ті гроші ділять між бабою і породілею, то коліс везлі после каші бабу на бороні - і мене на возу везлі, то 7 кварт горейлки купіла і тоди вже сорочка - подарок бабі, вона надіва ту сорочку на верх, як везуть.

Через 7 недеиль после виводу розносіть пірогі, до бабі, до кумов, по 5 пірогов.

- А коло коміна нічого не роблять, як родиться?
- То як зубочки режуца, то треба коміну не оттикать, щоб дим пошов на дігину і трейчі сказать: "Диміща, диміща, возьми моєи зубіща".

То воно й пройде (біль).

арк. 54

А колі віпадають зубі, то несе на горище, кідає і каже: "Мішка, мішка, на тобеи костяни, дай міне стални".

- О коли у вас дітей стрижуть перший раз?
- Колі буольшіє коси тай стрижуть - хлопца стрижуть, а девке не стоїть, щоб девци косу одрезалі.
- А коси куди дівають?
- А коси, то треба на огонь, бо то страшни суд коліс буде, то треба щоб там усе було, то вже чі попід, чі як тоди коло его буде - на страшном суди.

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського.
Рукописні фонди. Ф. 1-2 дод., од. зб. 270, арк. 15-54.